

Michael Lapidge, *The Anglo-Saxon Library*, Oxford University Press: Oxford 2006. 407 s.

Anglosaksisessa Englannissa (eli ennen normannivalloitusta 1066) tuotetun latinankielisen kirjallisuuden eturivin tutkijoihin lukeutuva Michael Lapidge on toimittanut vuonna 2002 Oxfordin yliopistossa pitämänsä paleografian E.A. Lowe -luennot kirjaksi. Tämä aiheuttaa sisällölle tiettyjä otsikon piilottamia rajoitteita, mistä huolimatta kirja on mainio johdatus varhaisten kirjakokoelmien tutkimukseen yleisesti sekä korvaamaton hakuteos jokaiselle anglosaksisen Englannin oppi- tai kirjallisuushistoriaa tutkivalle.

Nimestään huolimatta kirja käsittelee latinankielistä kirjallisuutta, eli kansakieliset tekstit on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Edelleen on latinankielisestä kirjallisuudesta rajattu pois raamattu sekä liturgiset tekstit. Ja vaikka kirkkoisien tekstit kulkevat koko ajan mukana, on päähuomio tutkimuksessa perinteisenä oppineisuuden mittana pidetyssä klassisten tekstien harrastuksessa. Tutkimuksen kohteena ovat anglosaksisen Englannin kirjastot, jotka kirjoittaja määrittelee (s. 1) "opiskelu- ja tiedonhankintatarkoitukseen" koostetuiksi kirjakokoelmiksi. Tavoitteena on siis selvittää, millaisia kirjakokoelmia anglosaksisilla oppineilla ja kirjoittajilla, mutta myös muilla lukijoilla, oli käytössään.

Kirjastojen tai kirjakokoelmien historiaa on tutkittu pitkään nimenomaan sen selvittämiseksi, mitä kirjoja yksittäisillä auktoireilla oli käytössään. Englannin osalta Lapidge rakentaa erityisesti M.L.W. Laistnerin¹

¹ M.L.W. Laistner, 'The Library of the Venerable Bede', teoksessa: Chester G. Starr toim., *The Intellectual Heritage of the Early Middle Ages, Selected Essays by M.L.W. Laistner*, Cornell University

ja J.D.A. Oglivyn² laskemille perustuksille. Lapidge itsekin on viihtynyt aiheen parissa pitkään, ja käsillä olevaa kirjaa voi pitää pitkäaikaisen tutkimuksen metodisena yhteenvetona. Sen ytimekäs otsikko peittää kuitenkin sen tosiasian, että kyseessä on monella tavoin välitilinpäätös. Kuten kirjoittaja itse tuo esiin, erityisesti englantilaisten kirjoittajien lähteiden tutkimuksen kanssa askartelee muutamakin käynnissä oleva hanke, joten uusia tuloksia on odotettavissa.³ Toisaalta päähuomio onkin metodeissa ja niiden ongelmissa ja mahdollisuuksissa, pikemmin kuin kokonaiskuvan muodostamisessa.

Kirja alkaa johdantoluvulla kirjastojen historiasta antiikin Kreikasta myöhäisantiikin Roomaan. Päähuomio on alusta lähtien kirjakokoelmien rekonstruoinnin metodiikassa. Lapidge kartoittaa myös kirjatuotannon tilaa myöhäisantiikin ja varhaiskeskiajan taitteessa, eli silloin, kun vasta kristillistetyt anglosaksit alkoivat haalia kirjoja tarpeisiinsa. Lopuksi hän käy lyhyesti läpi anglosaksisia keskuksia, jotka voidaan historiallisista lähteistä tai kirjallisen tuotannon perusteella päätellä merkittäviksi kirjastoiksi. Tässä yhteydessä tulee selväksi miten pieni määrä säilyvistä käsikirjoituksista on mahdollista tunnistaa johonkin tiettyyn kirjastoon kuuluneiksi.

Lapidge siirtyy metodiikkaan ja tarkastelee laajemmin kolmea tapaa tavoittaa anglosaksisten kirjastojen kokoelmia. Ensin hän tarkastelee säilyviä kirjastoluetteloita. Kirjastoluetteloita on käytännössä vaikeaa erottaa kirjalistasta, eikä aina ei ole selvää, liittyykö jokin kirjojen luettelo johonkin olemassa olleeseen kokoelmaan, vai onko se esimerkiksi lista nimekkeistä jotka kirjoittaja toivoo saavansa käyttöönsä.⁴ Säilyneet englantilaiset kirjaluettelot ovat 900–1100-luvuilta, ja Lapidge tarkastelee niiden tulkinnan ongelmia. Toisin kuin myöhäiskeskiaikaiset kirjastoluettelot, säilyneet varhaiset luettelot antavat vain listan usein hyvinkin summittaisista, joskus virheellisistä nimikkeistä, ilman signumeita.⁵ Silti on ollut mahdollista

Press: Ithaca, NY 1957, 117–49, alunp. teoksessa A. Thompson toim., *Bede: His Life, Times and Writings*, Clarendon Press: Oxford 1935, 237–66.

² J.D.A. Oglivy, *Books Known to the English, 597–1066*, (Mediaeval Academy of America Publications 76), Mediaeval Academy of America: Cambridge, MA 1967.

³ Ks. F.M. Biggs, T.D. Hill, P.E. Szarmach, ja E.G. Whatley toim., *Sources of Anglo-Saxon Literary Culture I*, (Medieval Institute Publications), Western Michigan University: Kalamazoo, MI 2001, sekä *Fontes Anglo-Saxonici. A Register of Written Sources Used by Anglo-Saxon Authors*, <http://fontes.english.ox.ac.uk>.

⁴ Näistä ongelmista Michael Gorman, 'The Oldest Lists of Latin Books', *Scriptorium* 58 (2004), 48–63.

⁵ Esimerkiksi ote Lapidgen (s. 135) painamasta ja kommentoimasta Winchesterin piispa Æthelwoldin (963–84) Peterborough'n luostarille lahjoittamien kirjojen listasta: "Beda in Marcum, Liber miraculorum, Expositio Hebreorum nominum, Prouisio futurarum rerum, Augustinus de achademicis..." Lapidgen mukaan nimikkeet ovat todennäköisimmin Bedan *Comm. in Marcum*, tuntemattomaksi jäävä ihmekokoelma, Hieronymoksen *Liber interpretationis Hebraicorum nominum*, Julianus Toledolaisen *Prognosticon futurarum rerum* ja Augustinuksen *Contra Academicos*.

tunnistaa yksittäisiä säilyneitä käsikirjoituksia luetteloissa mainituiksi. Lapidge myös mittaa luetteloiden todistusvoimaa kirjastojen kokoluokasta, vertaamalla niitä mannermaisiin karolingisiin kirjastoluetteloihin. Vaikka otetaan huomioon, että mannermaiset luettelot eivät aina tee tarpeeksi selkeää eroa kirjan (periaatteessa yksi nimike tai nimikkeen osa) ja koodeksin välille ja sisältävät liturgisia kirjoja, jotka Lapidge on rajannut anglosaksisesta materiaalista pois, katsoo hän, että kirjastoluettelot osoittavat normannivalloitusta edeltävien kirjastojen olleen paljon mannermaisia vaatimattomampia.

Seuraavaksi Lapidge syventyy käsikirjoitusevidenssiin: paleografisin ja kodikologisin perustein Englannissa tai mantereella englantilaisissa luostareissa kirjoitetuiksi tulkittuihin käsikirjoituksiin. Hän nojaa Helmut Gneussin laatimaan luetteloon näistä käsikirjoituksista⁶, mutta käsittelee myös normannivalloituksen jälkeisten historiallisten lähteiden, kirjastoluetteloiden ja varhaismodernien antikvaarien muistiinpanojen todistuksia nyt kadonneista, mutta normannivalloituksen yli säilyneistä käsikirjoituksista.

Lapidge toteaa, että on käytännössä hankalaa erotella toisistaan anglosaksisilla käsialoilla Brittein saarilla kirjoitetut käsikirjoitukset mantereella anglosaksien perustamissa keskuksissa kirjoitetuista – siitä huolimatta, kuten hän toteaa, että E.A. Lowe monumentaaliosassa *Codices latini antiquiores* -luettelossaan näin tekee.⁷ On ongelmallista perinteiseen tapaan olettaa, että nykyiseen Saksaan anglosaksien perustamissa luostareissa kopioitiin pääosin Englannista tuotuja tekstejä, ja että nämä tekstit siis kertovat Englannin kirjallisesta kulttuurista. Lapidge tarkastelee tätä olettamusta ja toteaa, että mannermaisissa keskuksissa kopioituissa käsikirjoituksissa on pääasiassa patristisia tekstejä, jotka anglosaksisessa Englannissa kirjoitettujen tekstien perusteella sielläkin hyvin. Näiltä osin edellä esitetyn kaltainen oletus siis näyttäisi olevan oikeansuuntainen. Heikompi tilanne on esimerkiksi yksinomaan mannermaisissa käsikirjoituksissa esiintyvien kieliopillisten tekstien kohdalla. On huomattava, että ajoittaisen kiistan kohteena ovat vastaavat oletukset

⁶ Helmut Gneuss, *Handlist of Anglo-Saxon Manuscripts: A List of Manuscripts and Manuscript Fragments Written or Owned in England up to 1100*, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies: Tempe, AZ 2001.

⁷ *Codices Latini Antiquiores*, E.A.Lowe toim., osat I–XI & Supplement, Clarendon Press: Oxford 1934–1971.

manterella irlantilaisilla käsialoilla kirjoitettujen käsikirjoitusten todistusvoimasta emäsaaren kirjakulttuuria koskien.⁸

Lapidge tarkastelee myös anglosaksien mannermaisista luostareista säilyneitä kirjalueteloita, ja toteaa, että niihin 800-luvun puolivälissä ilmestyvät klassisten auktorien tekstit on mitä todennäköisimmin hankittu jostain muualta kuin Englannista. Lopuksi hän luo katseensa karolingisiin kopioihin anglosaksien kirjoittamista käsikirjoituksista. Ns. insulaariset 'oireet', eli kopioidun tekstin ortografian erikoisuudet tai väärin avatut, insulaarisille käsialoille tyypilliset lyhenteet, on perinteisesti luettu evidenssiksi insulaarisesta vaiheesta tekstien transmissiossa. Kuten Lapidge huomauttaa, on David Dumville todennut, että monet näistä ns. oireista voi yhtä hyvin selittää niinkin, että kopiot onkin tehty (myöhäis-) roomalaisesta kursiivista, josta insulaarisetkin kursiivikäsiat ovat kehittyneet.⁹ Lapidge ei kuitenkaan täysin hylkää metodia, vaan mainitsee muutamia mielestään varmempia tapoja päätellä anglosaksinen eksemplaari. Näihin kuuluvat eksemplaarista väärin kopioidut muinaisenglanninkieliset glossat.

Kolmas Lapidgen tarkastelema lähderyhmä on jo esille tuotu säilyneiden anglosaksisten kirjoitusten sisältämät lainaukset ja viittaukset kirjallisuuteen. Käyttäen esimerkkinä Aldhelmin tekstejä Lapidge käsittelee lainausten tunnistamista ja niiden mahdollisuuksia. Hän muun muassa esittelee Senecan *Agamemnonista* tehdyn lainauksen, joka on kytkettävissä lähdeteoksen tiettyyn käsikirjoitustraditioon, ja nostaa esiin Paulus Quaestorin, joka tunnetaan vain Aldhelmin tekemistä lainoista. Eräänä esimerkkinä lainausten tulkinnan ongelmista ja siitä, miten lainauksia ei välttämättä tehty alkuperäisistä teoksista, ottaa Lapidge esiin anonyymin Winchesterläisen runoilijan, jonka käyttämä heksametrikadenssi *concorditer ambo* näyttäisi olevan peräisin Q. Enniuksen *Annales*-teoksesta. On kuitenkin todennäköisempää, että 900-luvun lopun Winchesterissä on ollut latinankielisistä grammatikoista ainoana kyseistä kohtaa lainaava Charisiuksen kielioppi, kuin Enniuksen alkuperäinen teos. Tällaiset tulkinnat eivät tosin ole sitovia, ja Lapidge tarkasteleekin ongelmallisempia tapauksia jälleen Aldhelmin avulla.

⁸ Viimeisimpänä, joskin äärimmäisenä esimerkkinä mainittakoon Michael Gorman, 'The Myth of Hiberno-Latin Exegesis', *Revue Bénédictine* 110 (2000), 42–85, tässä 48.

⁹ David Dumville, 'The Early Mediaeval Insular Churches and the Preservation of Roman Literature: Towards a Historical and Palaeographical Re-evaluation', teoksessa: O. Pecere & M.D. Reeve toim., *Formative Stages of Classical Traditions: Latin Texts from Antiquity to the Renaissance. Proceedings of a conference held at Erice, 16–22 October 1993, as the 6th course of International School for the Study of Written Records*, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo: Spoleto 1995, 197–237.

Bedan runomuotoinen *Vita S. Cuthberti*, Asserin *Vita Alfredi* ja Byrthferth Ramsayläisen muutamat kirjoitukset tarjoavat Lapidgelle tilaisuuden selittää lainauksia vaikeammin tavoitettavien sanamuistumien tunnistamiseen liittyviä kysymyksiä. Digitaaliset tekstikorpuks¹⁰ osoittautuvat tässä yhteydessä vielä korvaamattomammiksi apuvälineiksi kuin lainauksia tunnistettaessa. Lapidge tarkastelee tulkinnallisia ongelmia, mutta myös mahdollisuuksia, tuoden esimerkinomaisesti esiin uusia todisteita tutkimiansa kirjoittajien tuntemista teksteistä.

Lopuksi Lapidge luo vielä kokoavan silmäyksen aineistoonsa ja pohtii anglosaksisten kirjastojen sisältöjä ja luonnetta. Hän toteaa, että anglosaksiset kirjakokoelmat, muutamia vaikuttavampia poikkeuksia lukuun ottamatta, olivat vaatimattomia verrattuna esimerkiksi karolingiaikaisiin mannermaisiiin tai normannivalloituksen jälkeisiin englantilaisiin kokoelmiin. Anglosaksisilla kirjastoilla oli kiistämätön uskonnollinen pääfunktio, joka ohjasi niiden kokoelmien sisältöä. Lapidge esittää hahmotelman 'tyypillisen anglosaksisen kirjaston' kokoelmista, joka käsitti olennaisimmat kirkkoisien tekstit,¹¹ kaikkiaan parikymmentä tomusta. Vaikka tämänkin vaatimattoman ja ehdottomasti suuntaa antavan listan tekstien esiintymisestä anglosaksisissa kokoelmissa on todisteita varhaisimpia käsikirjoitusfragmentteja myöten, en ole aivan varma voiko sen katsoa aina edustavan vähimmäiskokoelmaa. Lopulta Lapidge päättyy uskottavasti epäilemään perinteisiä teorioita anglosaksien ratkaisevasta roolista klassisten tekstien leviämässä manterelle ja karolingisen renessanssin käyttöön.¹² Ne harvinaiset klassiset tekstit, joita muutamilla anglosaksisilla kirjastoilla oli, olivat Lapidgen mukaan todennäköisesti päätyneet niille sattumalta, pikemmin kuin suunnitelmallisesti.

Suurimman osan kirjan sivuista vievät kuusi laajaa liitettä. Ensimmäinen sisältää kuusi anglosaksiselta ajalta säilyvää latinankielisten

¹⁰ Kuten *The CETEDOC Library of Christian-Latin Texts (CLCLT)*, 6. versio, Brepols: Turnhout 2006, käyttö lisenssillä osoitteesta <http://www.brepols.net>

¹¹ Gregorius Suuren *Dialogi*, *Homiliae in Euangelia*, *Moralia in Iob* ja *Regula pastoralis*; Isidorus Sevillalaisen *De ecclesiasticis officiis*, *De natura rerum*, *Etymologiae* ja *Synonyma*; Hieronymoksen *Epistulae*, sekä mahdollisesti *Commentarium in Euangelium Matthaei*; Augustinuksen *De ciuitate Dei*, *De trinitate*, *Enarrationes in Psalmos*, *Enchiridion* ja erilaisia kokoelmia kirjeistä ja saarnoista. Näiden lisäksi kouluteksteinä käytettyjä kristittyjä runoteoksia: Aratorin *Historia apostolica*, Juvencuksen *Euangelia*, Prosperin *Epigrammata* ja Caelius Seduliuksen *Carmen paschale*.

¹² Perinteisestä kuvasta vrt. L.D. Reynolds, 'Introduction', teoksessa: *idem*. toim., *Texts and Transmission. A Survey of the Latin Classics*, Clarendon Press: Oxford 1983, xiii–xliii, tässä xvii: "[the Isles,] which had succeeded in bypassing the Dark Ages and had manifestly made a significant contribution to the revival of learning on the Continent".

kirjojen listaa painettuina.¹³ Toisessa liitteessä on valikoima kirjalistoja anglosaksilähetyksen alueelta 700-luvun Saksasta, kolmannessa lista tuolta alueelta säilyvistä 700-luvun käsikirjoituksista, ja neljännessä lista ennen normannivalloitusta Englantiin tuoduista alun perin 800-luvulla manterella kirjoitetuista käsikirjoituksista. Viides liite on lista latinankielisistä teoksista, joihin valikoima anglosaksisia auktoireita viittaa teoksissaan.¹⁴ Kaiken kruunaa synteettinen liite kuusi, johon edelliset liitteet on yhdistetty. Siitä voi latinankielisellä auktorilla ja teosnimellä hakea maininnat evidenssin kyseisestä nimikkeestä kirjastoluetteloissa, käsikirjoituksissa ja valikoiduilla anglosaksiauktoireilla. Tämä viimeinen liite antaa mahdollisuuden vertailla erilaista evidenssiä tietyn nimikkeen tunnettuudesta anglosaksisessa Englannissa, ja avustaa kokonaisuutena yksittäisten lähderyhmien luotettavuuden arvioinnissa.

Kokonaisuutena teos muodostaa luotettavan johdatuksen kadonneiden kirjakokoelmien koostamisen metodiikkaan. Tällaisena se on ajatuksia herättävää luettavaa myös muiden kuin anglosaksisten kirjakokoelmien tutkijalle. Vaikka tieto anglosaksien tuntemista kirjoista lisääntyy koko ajan, ovat Lapidgen kirjaa hallitsevat hakemistot anglosaksisen kirjallisuus- tai aatehistorian tutkijalle korvaamaton opas tutkimuksen nykytilaan. Niiden ja kirjan käsittelyosan tuella pääsee myös hyvin perille niihin sisältyvän tiedon rajoista ja sovellettavuudesta.

Jesse Keskiaho, FM
Historian laitos, Helsingin Yliopisto
jesse.keskiaho[at]helsinki.fi

¹³ Valikoima aiemmasta julkaisusta: Michael Lapidge, 'Surviving Booklists from Anglo-Saxon England', teoksessa: M. Lapidge & H. Gneuss toim., *Learning and Literature in Anglo-Saxon England: Studies Presented to Peter Clemoes*, Cambridge University Press: Cambridge 1985, 33–89.

¹⁴ Läpikäytyt auktorit: Theodoros ja Hadrianus Canterburläinen, Aldhelm Malmesburläinen, Beda, Alcuin (teokset *Versus de patribus, regibus et sanctis Eboricensis Ecclesiae* ja *De laude Dei*), Asser, Abbo Fleuryläinen / Ramsayläinen, Wulfstan Winchesteriläinen, Aelfric Winchesteriläinen ja Byrthferth Ramsayläinen.